

Innen indulni...

...és félelemmel, kétségekkel, reményekkel nézve az ismeretlen jövő felé...

Ide eljutni...

Van-e mérce, mellyel e távolság lemérhető? És van-e forró szív, kifogyhatatlan türelem, rendíthetetlen hit, lankadatlan erő, melyekből a híd megépíthető...

Onnan-ide, innen-tovább?

(ld. Táisz Ferencné pedagógus albumjegyzetéből — Csapi.)

TÖRETLEN UTAKON

Kísérletek a cigánytanulók iskoláztatására

I.

Számos halaszthatatlan dolgunk közben egy olyan kérdéssel is szembe kell néznünk, amelynek megoldása — a probléma rohamosan növekvő tömegsúlya miatt — egész fejlődésünk szempontjából elodázhatatlan. Az általános iskolai cigánykérdésre gondolok.

Cigánykérdés? Szabad ezt így kimondani? „Tekintettel arra — írja mérgesen Lakatos Menyhért a *Forrás* 1973. decemberi számában —, hogy ... még semmi komoly eredményt nem látunk, lassan az azal is megelégednénk, ha csak annyit tudnánk..., hogy a kérdést ki tette fel. A cigány a nem cigánynak, vagy a nem cigány a cigánynak?”

Egyik sem. A kérdést az élet fogalmazta társadalmunk egészének, benne az iskolának. Az történt ugyanis, hogy miközben az élbolyba verekedtük magunkat az emberi haladás világversenyében, egy 120 ezerről 320 ezerre növekedett csoport a startzászlóig sem jutott el. Kimaradt történelmünkéből. Annyira elmaradt a társadalom fejlődésétől, hogy Lakatos Menyhért szerint „már futva sem érheti utol”.

Hacsak nem nyújtjuk neki határozott mozdulattal a kezünket, s nem rántjuk minden eddiginél erőteljesebben magunk felé — magunkhoz — ezt a holnapi félmillióst tömeget.

Amit az iskola ebben az ügyben tesz, döntő része lehet e történelmi kéznövekedésnek.

A CSODATEVŐ HÁRMASFOGAT

Mindezt könnyű leírni; hinni benne sokkal nehezebb. Miért fulladt kudarcba minden próbálkozás — szerte a világon —, amely arra irányult, hogy letelepítse, munkába állítsa s iskolába járassa a cigányságot? Mi a biztosítéka, hogy épp a mi kísérletünk fog sikerülni? Egyáltalán: akarja-e maga a cigányság a saját maga megváltását?

Lakatos Menyhérthez megyek kételyeimmel. Hozzá, aki

a Békés megyei putrik világából emelkedett az értelmiségi lét legmagasabb régióiba. Szociológus, ciganológus, publicista, író. Dús körszakálla a reneszánsz festőit idézi. Szigorúan néz rám.

— Elfelejtetted, hogy a humánus kísérletek mellett ott volt a kegyetlen erőszak. Üldözés, kitelepítés, elszigetelés, gyilkolás. Mária Terézia ellopatta és megölette a cigánygyermekeket, törvénye még a múlt században is élt. Dédapám még emlékezett rá, ne csodáld, hogy a félelem ma is megmozdul a cigányszülőben, s gyanakodva néz az iskolára. A bizonyosság, hogy ez már nem úgy van, és soha többé nem történhet meg, nem érik meg egyik napról a másikra.

— *Én mégsem értem a cigányokat, Menyhért. Miért nem markolják meg két kézzel — mint más, azelőtt ugyancsak elnyomott népek — a fölemelkedésnek szinte tálcán kínált lehetőségeit?*

— Az a kínálat nem olyan dús, amilyennek hiszed. A putris cigány elmegy a városba segédmunkára, élésre-utazásra költi a keresete nagyob részét, hazavisz pár száz forintot, ami 1–2 hétre ha elég. Nincs se lakása, se bútor, se ruhája, semmije; nem tudja hol elkezdni a dolgot. Viszont van egy csomó gyereke, mert még mindig az ősi törvényben él, hogy a nőnek szülni kell, amettől és ameddig tud. A kör bezárult. Nehéz ebből kitörni, márcsak azért is, mert a cigányság tudati szintje évszázadokkal elmaradt a társadalométól.

— *Mégis: van ebből kigazolás? És ha igen: hogyan?*

— A csodatevő hármasszög, amely kiránthatja a cigányt a putriból és a tudatlanságból: *a munka, a lakás és az iskola. Magyar nyelvű iskola, hogy oldódjék az elszigeteltség, de — átmenetileg — külön cigányiskola, hogy a tanítás és a tanulás megteremje végre a gyümölcsét. S még valami: lehetőleg egésznapos vagy kollégiumos rendszer — akárcsak a többi hátrányos helyzetű gyermeknek*

—, mert csak így tudjuk a felnövekvő nemzedékeket a putri-életmódtól elriasztani!

SZÁMOK — FÖLDKÖZELBŐL

Noha a cigányság áramlása miatt helyzetüket nehéz pontos adatokkal megfogni, hogy közelebb jussunk az „általános iskolai cigánykérdés” mi-
benlétéhez, a közelítő értékű statisztikákra kell hagyatkoznunk.

Kemény István szociológus kimutatása szerint a 320 ezres cigánynépességből 1971-ben körülbelül 80 ezer volt az általános iskolás korú, 60 ezer a 0—6 éves (és ki tudja, hány tízezer a 14—16 éves) gyermekek száma. Hogy ez az óriási, társadalom alatti szférából jött gyermektömeg mit jelent az iskolának, mi sem érzékelteti jobban, mint például az, hogy az 1957—58-as tanévben az akkor még csak 27 ezer cigánytanulóból mintegy 15 ezer bukkott meg vagy maradt hiányzásai miatt osztályozatlanul. S noha keserves erőfeszítéseket tettünk a helyzet megváltoztatására, 1969—70-ben 100 első osztályos cigánytanuló közül még mindig 46 lett eredménytelen. A probléma iskolai súlyát növeli, hogy miközben a cigánytanulók száma megháromszorozódott, a nem cigány tanulók részesedése az összlétszámból — jelentősen csökkent.

Földközelen még vaskosabbak a számok. Szabolcsban az utolsó három évben 10-ről 12 százalékra — ezen belül a fehérgyarmati járásban 21, a mátészalkaiban és a vásárosnaményiban 18—18 százalékra — nőtt a cigány tankötelesek száma. S ez a 10 ezer gyermek olyan köze-
ből jön az iskolába, amelynek a fele putritelepen lakik, 52 százaléka analfabéta. Csoda-e, hogy csupán 4,5 százalékuk jut el a 8. osztályig?

Kotnyek István 1970-es felmérése szerint a nagykanizsai járásban 4 év alatt 5,4-ről 7,8 százalékra — ezen belül egyes községekben 14, 30, 48 százalékra — nőtt a cigánytanulók aránya. S noha ebben a Zala megyei járásban a cigánycsaládoknak „csupán” 45 százaléka lakik putriban, a gyermekek itt is olyan köze-
ből érkeznek — ha érkeznek! — az iskolába, amelynek 62 százaléka analfabéta, 20 százaléka az aláírás szintjét alig meghaladó írás- (és olvasás-) képességgel rendelkezik.

Ezzel a helyzettel kell az oktatásügynek szembenéznie.

DÖBNET ÉS CSODA HODÁSZON

Hodásról eddig csak annyit tudtam, hogy almájáról

híres község a mátészalkai járásban, no meg azt, hogy egyik jeles irodalomtörténésünk itt született. *Garami Ferenc* iskolaigazgató most büszkén mutatja az új, emeletes iskolaépületet — kellett ez már nagyon a 3400 lakosú községnek! —, aztán bemegyünk az irodába, s előkerülnek a gondok, eredmények, kísérletek.

— Százötven cigánytanulónk van, a létszám 30 százalékát ők adják. Közülük 100 a túlkoros, van aki 5 évvel az. Kétféle módon próbálkozunk a szintrehozással, a testület véleménye ugyanis megoszlik e tekintetben. Egyesek a vegyes osztályra esküsznek, mert „ott a jó példa emeli a cigánygyermeket is”, mások a külön cigánycsoportban bíznak. Ezért tavaly szerveztünk egy tiszta cigány első osztályt, ezek most másodikosok. Negyedikig visszük őket együtt, és azért is várjuk kíváncsian az eredményt, mert nagyobb részük már az új cigányóvodából jött az iskolába.

— Fölszerelésük?

— Ezerhatszáz forintért vetünk nekik tankönyveket és füzeteket. Erőnkön felül.

— Hogy álltok a rendszeres iskolába járással?

— Az első félévben 2181 órát mulasztottak igazolatlanul. Hat esetben följelentést tettünk, 1 esetben bírságotlunk.

— Nem vagytok túl elnézőek?

— Mit tehetünk? A bírság behajthatatlan.

A 2/C osztályban 34 riadt szempár figyeli minden mozdulatunkat. A padon nyitott könyvek, salátatömeg majd mindegyik. *Szabó Ferencné* — 20 éve tanít Hodászon, a cigányosztályt önként vállalta — magyarázza a „látványt”.

— Elköveltük azt a hibát, hogy eleinte hazaadtuk a tankönyveket. Ez az eredmény. Most már benn tartunk minden felszerelést, itt csinálunk meg minden feladatot, haza semmit nem adunk.

— Cigányosztály napközi nélkül?

— Nincs helyünk, minden tanteremünk kétműszakos.

Az olvasást — ami elég jól megy — kérésemre beszélgetés követi.

— Mondd meg szépen a bácsinak, hol aludtál az éjjel?

— Nagyanyámnál.

— Miért nem otthon?

— Mert apám hazajött, oszt meggyilkolta anyámat. (*Garami Ferenc* gyorsan a fülembe súgja, meg ne ijedjek, ez azt jelenti, hogy a férfi megverte az asszonyt.)

— Ki tudná elmesélni, hogy mit reggelizett?

Mély hallgatás. A tanító néni másképp próbálkozik.

— Ki evett reggelit ma reggel?

Egyetlen kéz emelkedik bizonytalanul a magasba. Döbenten nézek az igazgatóra. Tizenkettő felé jár, a 33 apróság egész délelőtt étlen ül a padokban? *Garami Ferenc* tehetetlenül tárja szét a karját.

— Se helyünk, se pénzünk nincs napközire vagy egésznaposra. A jövő hónaptól talán tudunk nekik adni egy pohár tejet és egy darab kenyeret.

Feltűnik nekem az első padban egy rongyokba bugyolált, himlőfoltos arcú gyerek. Kiderül, nem tévedek, ez a csöppség egy futó járvány utolsó mohikánjaként, lázasan és bárányhimlősen ül az iskolában. „Még mindig jobb neki, mint a piszkos, hideg putriban...”

Látva leplezetlen ijedelme-
met, *Garami Ferenc* karon ragad, és kivisz az osztályból: „Gyere, most megmutatom neked a szebb jövőt!”

Kanyargós, hosszú utcába fordulunk be. Az elején szép, tekintélyes házak, „itt magyarok laknak”; a közepe táján roskadtabb, de rendes épületek, „magyarcigányok lakják”; a végén szemét, bűz, törmelék, omladozó putrik egymás hegyén-hátán: „innét jön a gyerekeink nagy része”. Az utca végén tábla: „Lenin út”.

Ránézek az igazgatóra. Mi ez, rossz tréfa? De máris ott állunk a telep szélén, két takaros lakóház előtt; „C”-ház, állami kölcsönből építették. S mellettük egy igazán csinos házacska, Hodász község büszkesége, a két esztendeje létesített cigányóvoda.

Más világba lépek az ajtón, bár tényleg a jövőbe léptem volna! Húszvalahány tiszta, gondozott csöppség ül a kis asztaloknál, élénkek, barátságosak, félelemnek nyomát sem látom. A terem közepén szőnyeg, a hatalmas játékpolicokon töméntelen játék, a kedvenc darabok a középső asztalon. Ebédhez készülnek éppen, kötenykes naposok hozzák a mosdóvizet, törülközőt, Lina néni pedig buzgón terít.

Lina néni, azaz *Rézműves Mihályné* az óvoda lelke, motorja, a putritelep fíradhatatlan, ha kell, sisterség-haragos anyaga. *Dajka*, de ha nem jön valamelyik gyerek, megy és bepereli az óvodába. Próbálja szedni az 1 forintos napidíjat is, ezt már kevesebb sikerrel. Csak öten fizetik rendszeresen a heti 6 forintot, a többi a község adja. A telepiek eleinte rettegtek az óvodától, két év után már akadt gyermek, akit el kellett utasítani, mert kevés a hely. A bizalom — az óvónók

kitartó munkája mellett — elsősorban Lina néni példás kiállításának köszönhető.

Csoda ez valóban, ez az óvoda ebben a kicsi községben! De csak reménysziget. A megyében összesen két cigányóvoda működik, az 1200 óvodás korú cigánygyermekből csak 140—150 juthat be az óvodákba.

Tudjuk, nem csak cigányproblémáról van szó. Az országos óvodahálózat kiépítése létkérdés. Különösen az a cigánygyermek esetében, mert csak így remélhető, hogy nem a 3—4 éves gyermek „szintjével” kerülnek az iskolába.

EGY „KOMPLEX” KÍSÉRLET: LAKÁS ÉS ISKOLA

Hogy is mondta Lakatos Menyhért? „Munka, lakás, iskola.” A lakás ebben a hármasmogatban azt jelenti, hogy föl kell számolni a putritelepeket, emberi életvitelre alkalmas lakást kell adni a cigányságnak. Amióta az állam hatalmas kedvezményeket biztosít „C-házak” építésére (1—2 éves munkaviszony esetén közel 100 ezer forint hozzájárulás a százvalahány-ezer forintos épülethez), Szabolcsban 40 putritelepet számoltak fel, s kb. 7500-an költözhetek jó lakásba. Ennek ellenére a megyében még mindig 18 ezer ember lakik 165 telepen.

A rohamosan nagyvárosiasodó Nyíregyházán radikálisan oldották meg a kérdést. Felszámolták a városzéli putritelepet, s építettek a Titel utcában — lényegében már bent a városban — egy sor fürdőszobás típusházat a cigányoknak. A szomszédos Család utcában pedig megszervezték az önálló cigányiskolát. A kísérlet lényege: mekkora emelőröt képvisel együtt lakás

és iskola. (A munkával még bajok vannak...)

A pompásan átalakított, jól felszerelt épületben 32 felsős, 24 alsós, 20 kisegítő osztályos és 8 előkészítő gyermek tanul. Valamennyi gyermek ingyenes napközi ellátást kap, taneszközöket, munkaköpenyt (amit az iskola mosat), úttörő egyenruhát, s gyakori az alkalmi ruhasegély is.

Amint az udvarra lépünk, egy ifjú nevelő válik ki az egyik focicsapatból, s még lihegve a játéktól, körbevezet az épület körül.

— Ez a virágoskert, a gyerekekkel együtt csináltuk, ez meg a veteményes, nemrég ástuk fel, dughagymát és borsót ültettünk bele, ami terem, maguk a gyerekek fogyasztják majd a napköziben. Politechnikánk nincs, ezért kezdtem el a mezőgazdasági foglalkozást. *Munkára nevelés*; ami persze nemcsak ebből áll. Udvartakarítás, teremrendezés, önkiszolgálás, a *saját környezetünk rendben tartása* — aminek következtében nálunk egyetlen „olyan” felírás sem lelsz a vécében —, no meg üvegmosás tavasszal egy üzemben a felsőtagozatosokkal, hogy az üzemi légkört is megszokják, és legyen pénz a tavaszi kirándulásra. *A munkára szoktatást itt kell kezdeni*, nem a füzeteknél, nem az unalmas verbalizmus, hanem valóságosan, és akkor a füzetmunka is normális lesz. Nézd meg ezeket a füzeteket!

Meglepően rendes füzetek, okos fogalmazványok, alig több helyesírási hibával, mint másfajta osztályokban. „...Az én iskolám újjá van építve. A padló lelakkozva. A pad is. Új köpenyt kaptunk. Tollat, könyveket, füzeteket

is. Az idén fogunk futballcsapatot is indítani.” — „...mikor feljöttem az iskolába, a kívülje nagyon megváltozott. Új kerítés, kapu és nagyon tiszta udvar. Új tanár is jött. Megszerettük és ő is minket.” — „...A gyerekek jobbak, fegyelmezettebbek és tisztább járnak. A tanár nénik és bácsik kedvesek hozzánk. Én ebben az évben nagyon szeretek iskolába járni...”

— No látod! Már értékelni tudják a rendes környezetet. És ha megkérded a felsősöket, mind szakmát akar. Nem is hagyom, hogy egynek is ne sikerüljön. Utánamegyek, míg be nem teszem mindet valamilyen szakmába!

Azt hiszem, *Pataki István* nagyon tisztán látja a dolog lényegét. Sok ilyen dinamikus pedagógusra lenne szükség a cigányiskolákban!

Egy valami mégis nyugtalanít. Kísérőmet, *Batári Kálmánné* tanulmányi felügyelőt kérdezem, hogy is működik ez az iskola. Mennyiben kényeszer?

— Ha valamelyik cigány-szülő inkább vegyes iskolába akarja adni a gyermekét, adhatja, de csak akkor, ha az otthoni körülmények megnyugtatók, lehetővé teszik a tanulást. Felköltözött például vidékről egy 3 gyermekes cigánycsalád a Titel utcába. Az anya takarítónő, az apa munkás, vállalták az összes iskoláztatási költséget, gyermekük most egy másik iskolába jár. A probléma persze nem ilyen egyszerű. Ha a vegyes iskolákban megnövekszik a cigánygyermek szám, ez konfliktusokat teremthet. Az egyik belvárosi iskolában a 400 tanulóból 100 a cigánytanuló, s a nem cigány szülők viszik el a gyerekeket, mert

a kis cigányfiúk gyakran bicskával, késsel jöttek az iskolába... Bonyolult probléma ez.

ALDOZAT NÉLKÜL NEM MEGY

A megyei tanács épületében *Pataki József* művelődésügyi osztályvezető-helyettesével és *Vass Lajosné* tanulmányi felügyelővel, aki a megyei „cigányfelmérést” vezette, épp erről a bonyolultságról, a probléma összetettségéről beszélgetünk.

— Az a bizonyos „tudati szint” — mondja *Pataki József* —, az is kétoldalú dolog. Nemcsak az előítéletekre gondolok. A parasztember és a munkásember, aki világotól sötétig hajtja magát, nem érti, miért részesül előnyben a cigány, aki nem is dolgozik rendszeresen. Nem könnyű megmagyarázni — tudom, mert részt vettem erről vitázó népfőnt-gyűléseken —, hogy a cigányság jórészt a mi hibánkából maradt le évszázadokkal, és kötelességünk, hogy közelebb hozzuk őket az átlagszinthez. Ez pedig áldozat nélkül nem megy.

— Pusztán áldozatról van szó? Altruizmusról?

— Már látjuk, s egyre többen látják, hogy a kérdés megoldása gazdasági-társadalmi érdek is. Tárgyilagosan számolni kell a cigánylakosság növekvő arányával, s ez a mennyiség rövidesen erőteljesen érződni fog. Ha nem tesszünk meg mindent, ha nem „fektetünk bele” elegendő pénz és energiát, hogy munkaszerető embereket neveljünk belőlük, akkor tömegsúlyuknál fogva veszélyeztetetik az egész nemzet munka- és életszínvonalát. Sőt: visszazuhanás következhet be.

— Nem nehezedik aránytalanul nagy teher ebben a kérdésben a művelődésügyre?

— A jelek szerint igen — veszi át a szót *Vass Lajosné*. — Pedig ez komplex probléma, együtt és egyforma erővel kellene dolgoznia az építésügynek, a munkaügynek, az egészségügynek, a művelődésügynek. És az igazságügynek, amely egyes esetekben túlságosan elnéző...

— Egyszerűen arról van szó — kapcsolódik be ismét *Pataki József* —, hogy ha a *munkát* nem tudjuk megoldani, akkor az iskolaügy erőfeszítései semmit sem érnek. Szigorúbb rendszabályok kellene lennének, de nem csak a nem-dolgozó cigányok ellen. A munka társadalmá vagyunk, *mindenki* ellen a legszigorúbban kell eljárni, aki kivonja magát a munkából, legyen az cigány vagy nem cigány. S ha törvénysértés történik, a bíróság ne üthesse el azzal, hogy „ez sajtós cigánykérdés”. Tulajdonképpen az egész komplex kérdésben a makarenkói elvet kellene érvényesíteni: *követeltek, mert embert akarok faragni belőled!* Adni már tudunk, szerencsére elértük azt a gazdasági potenciált, hogy adhassunk. Követelni még nem tudunk.

— Melyik oktatási formát tartjátok a legbiztosabbnak?

— A külön cigányosztályt, cigányiskolát, napközis vagy egésznapos rendszerben. Ha a gyermekek egész nap kulturált körülmények között vannak, akkor olyan erősen érzik a kontrasztot, hogy egy másfajta élet felé fognak igyekezni.

— És a kollégium?

— Nem vagyunk a kollégium híve, mert a cigány nagyon családszerető, s ha kiszakítjuk őt a családból, annyira vágyik haza, hogy a legnagyobb öröme a putrit is inkább vállalja, mint az iskolát.

Kovács Lajos, a Zala megyei tanács művelődésügyi osztályának vezetője épp ellenkező véleményen van.

— Ha a gyermek délutánonként vagy esténként visszamegy a putriba, a putri naponta lerobbantja mindazt, amit az iskola épített. De ha a kollégiumban egy totális, 24 órát átfogó rendezett életmódra szoktatjuk, akkor a kollégium fogja lerobbantani a putrit. Már vannak rá példák! Gyere el Zalába, és nézd meg Csapiban a cigánykollégiumot!

Elmentem tehát Csapiba, hogy lássam a kollégiumot, amely „robbantja a putrit”.

GYÖRI GYÖRGY

(Befejező a következő számunkban.)

